

Predrag Milidrag

*ZAŠTO JE NEO NOV?
ISTORIJA FILOZOFIJE I TRILOGIJA MATRIKS*

APSTRAKT: Članak analizira filmsku trilogiju Matriks braće Vačauski s aspekta istorije filozofije i prisustva Platonovih, Dekartovih i Hegelovih ideja u njoj. U prvom delu analiziran je platonistički misaoni okvir prvog filma, pa se na osnovu toga tvrdi da u njemu nema kartezijanske radikalne sumnje, ali da se kartezijanski motiv pojavljuje u fizičkim vežbama u samom matriksu, kao način za oslobađanje duha. U drugom delu, koristeći Platonovu Filozofiju istorije i Fenomenologiju duha, autor nudi odgovor na pitanje iz naslova članka: šesti Neo je nov zato što je počeo da određuje samog sebe. Završni deo članka bavi se sukobom Nea i Agentu Smita u trećem Matriksu. Neova smrt je tragična u hegelovskom smislu tragedije. Na kraju, autor tumači dijalog između Arhitekta i Proročice koristeći Marksovu ideju da cela pređašnja istorija čovečanstva jeste tek njegova predistorija.

KLJUČNE REČI: Platon, Hegel, Dekart, Marks, sloboda volje, platonizam, filozofija istorije, tragedija

O idejnom bogatstvu filmske trilogije Matriks¹ dovoljno govori činjenica da su u njoj pronađeni tragovi najrazličitijih misaonih tradicija: sve moguće (i nemoguće) vrste istočnjačkih i zapadnjačkih religija, misticism, istočne i zapadne filozofije, mozgovi u tegli H. Patnama (Putnam) i, naravno, sveprisutna postmoderna s Bodrijarom (Baudrillard) na čelu.²

- 1 Izrazom „matriks“ označavam sam virtualni svet; pošto gledamo događaje u šestoj verziji tog sveta, početno slovo je malo. Kao „Matriks“ označavam filmsku trilogiju, a „*Matriks*“ se odnosi na prvi film.
- 2 Znamo da je uslov da glumci dobiju scenario na čitanje bio da prethodno pročitaju *Simulakrum i simulaciju* Žana Bodrijara, delo koje se i pojavljuje na samom početku *Matriksa* (I 0.08.08). Bodrijar nije bio presrećan time kako su njegove ideje upotrebljene; smatrao je da su iskrivljene i pogrešno protumačene (ma šta to značilo u postmoderni!); up. Lancelin (internet). Inače, dijalozni će biti citirani prema rednom broju filma (I, II, III) iza čega sledi sat, minut i sekunda njihovog početka i, po potrebi, minut i sekunda njihovog kraja. Podaci o samim filmovima i tekstovima scenarija nalaze se na kraju teksta. Sva podvlačenja u citatima jesu moja.

Ne znamo mnogo o tome koje su izvore koristili braća, tj. sada možda već brat i sestra Vačauski (Wachowski),³ kada su pisali scenario, pa ne znamo da li je veća hvala za njih ukoliko su pročitali sve ono što interpretatori pronalaze u trilogiji ili ukoliko o većini stvari nisu ništa znali. Autori i dalje dosledno odbijaju da govore o svom delu, kako o njegovim filmskim tako i o scenarističkim aspektima, smatrajući da gledaocima, laicima i stručnjacima svih vrsta treba prepustiti potragu za smislom; očigledno, jasno im je da njihovo razumevanje vlastite umetničke kreacije ima povlašćen, ali ne i autoritativniji položaj u odnosu na druga tumačenja.⁴ Stoga, nema nikakvog razloga da i mi u ovom tekstu ne ostavimo po strani i Bodrijara i religiju i mistiku i naučnofantastičnu književnost (V. Gibsona (Gibson), na primer) i japanske mange (*Ghost in the Shell* Mamoru Ošija (Mamoru Oshii), 1995), o mozgovima po teglama da i ne govorimo, te da se usredsredimo na jedno drugačije tumačenje ideja ove filmske trilogije, naime ono iz perspektive istorije filozofije. Preostaje sasvim dovoljno momenata koje je teško objasniti ičim pobrojanim. Na primer, zašto je Neo (kojeg igra Kijanu Rivs (Keanu Reeves)) nov ili zašto naslov trećeg dela sadrži pojam revolucije, jer novum i revolucija ponajpre su (da ne kažem: prvotno su) deo zapadnjačke misaone tradicije.

U ovom ću tekstu pokušati da ukažem na živu prisutnost nekih važnih ideja zapadne filozofije u Matriksu, da pokažem kako nam upravo ona daje vrlo dobar odgovor na pitanje iz naslova teksta. Nemam pretenziju da pružim zaokruženo tumačenje Matriksa, još manje da otkrivam njegovu „istinu“ jer, kao filozofa, mnogo me više brinu pitanja nego odgovori, baš kao i braću Vačauski; trilogija Matriks toliko je bogata idejama da bi bio greh dopustiti da metafizička pretenzija na istinu i sveobuhvatnost osiromaši tumačenje. Otud, mnogi momenti uopšte neće biti uzeti u razmatranje, a mnogi od njih uopšte se ni ne daju objasniti pristupom usvojenim u ovom tekstu, baš kao što se mnogi pomenuti zasigurno mogu (bolje) objasniti i na drugačiji način. Utoliko, ovaj tekst treba posmatrati tek kao prilog pokušaju boljeg razumevanja ideja sadržanih u trilogiji i, nadam se, kao nagovor da se ona (još jednom) pogleda. Siguran sam da će tokom čitanja teksta čitalac na mnogo mesta zastati i reći: da, ali to je očigledno, pa to je opšte mesto. Naravno da je reč o

- 3 Pošto su u vreme pisanja i snimanja filmova obojica zasigurno bili muškog pola, nastavićemo o njima da govorimo kao o braći Vačauski. Navodno je Leri Vačauski (Larry Wachowski) promenio pol; sada se na Internet Movie Database potpisuje kao Lana. Spekulacije o njegovoj promeni pola demantovao je njihov producent Džoel Silver (Joel Silver).
- 4 „Čini nam se licemernim da idemo unaokolo i svima govorimo o čemu bi [film] trebalo da govori i šta bi trebalo da mislite o njemu“; naše tumačenje, „po samoj prirodi toga što smo njegovi tvorci, postaje ... zakon, postaje Tumačenje, a svako drugo tek tumačenje nekog ludog pojedinca koji ništa nije shvatio“, kaže Leri Vačauski (Wilber, internet). Da su braća Vačauski to i ozbiljno mislili vidno je po tome što su za specijalno izdanje trilogije ne samo pozvali dva filozofa da komentarišu sva tri filma, već su pozvali i dva filmska kritičara koja mrze Matriks da učine isto!

opštim mestima za nas, filozofe, no sasvim je druga stvar napraviti od njih scenario za film, učiniti te filozofske ideje *delatnima* u jednoj priči ili, još jače, u jednom umetničkom delu na početku XXI veka. Kažem da su filozofske ideje u Matriksu „delatne“, a ne verbalne, jer likovi u Matriksu rade, neprestano *rade*. Oni ne sede unaokolo beskrajno pričajući kao u drugim „filozofskim“ filmovima, i zato se u Matriksu stvari menjaju zahvaljujući njihovom radu; ne menjaju se samo oni. Zbog toga Matriks nije beskrajno razvučen niti dosadan film.

Osnovna teza ovog teksta jeste da su a) u trilogiji Matriks jasno prepoznatljive platonističke, kartezijanske i hegelovske ideje i b) da, na opštem planu, radnja filma izražava kretanje (napredak?) od Platona preko Dekarta do Hegela (Πλάτων, Descartes, Hegel). Drugim rečima, iako neću braniti tu tezu, trilogija se može tumačiti i kao put ka Hegelu.⁵

I

Samo je uz veliki napor moguće u prvom delu ne prepoznati motive grčke misli i platonizam. Postoje dva sveta, virtualni svet matriksa i stvarni svet, onaj mašina i oslobođenih ljudi; svetovi su strogo razdvojeni i njihov je međusobni ontološki odnos jasno definisan paralelizmom: mašine i probuđeni ljudi određuju virtualni svet matriksa, tj. događaji u svetu matriksa daju se objasniti odgovarajućim događajima u stvarnom svetu. Tako, na primer, kršenje fizičkih zakona u matriksu ima osnovu u „oslobađanju duha“ u stvarnom svetu, pojava dežavija znači neku promenu u programu matriksa, duhovi, vanzemaljci i slično u matriksu posledica je toga što jedan program menja drugi, a program zvani Ključar stvara drugi program za ulazak na „zadnja vrata“ u treći program. Pri tom, ni na nivou priče ni na nivou slike gledalac nijednog trenutka nije u nedoumici oko toga koji je koji svet. I to je *apsolutno* ključan momenat za prvi film: nema pitanja koji je svet „istinski“, a koji je „privid“ (svakako bi primerenije bilo govoriti o matriksu kao o

- 5 Nažalost, neću je braniti jer njena bi odbrana zahtevala mnogo temeljnije poznavanje Hegela od mog. Inače, u možda jedinom javnom očitovanju o trilogiji, Leri Vačasuski najčešće puta pominje upravo Hegela. Slučajno? Nema slučajnosti u velikim misaonim delima, niti u pisanju ozbiljnog scenarija. Na osnovu tog intervjua teško je proceniti ozbiljnost njihovog čitanja i studiranja Hegela, ali reklo bi se da su glavni filozofski momenti bili autorima jasni i to ne samo na laičkom nivou. Važnost Hegela u *Matriksu* jasno je prepoznao i, smatram, ponajbolje izrazio Alfredo de Olivera Mores; naime, njegov tekst nosi naziv „*Matrix: Hegel reloaded*“ (Oliveira Moraes, (internet)).
- 6 Mnogi bi savremeni filozofi mogli žestoko prigovoriti ovakvoj karakterizaciji matriksa kao sveta koji nije stvaran. Ipak, istrajaćemo na ovakvom metafizičkom razlikovanju, prvo, zbog njegove praktičnosti i, drugo, zato što u Matriksu radi metafizika.

lajbnicovskom „dobro zasnovanom fenomenu“). Sasvim je druga stvar da li svi akteri znaju za to.

Nemoguće je otrgnuti se od platonističkog tumačenja slavne scene s plavom i crvenom pilulom. Na njenom početku, Morfeus (kojeg igra Lorens Fišburn (Laurence Fishburne)) pristupa Neu na filozofski način, naime problematizacijom samorazumljivog:

- Ovde si zato što nešto znaš.
- Ne mogu da objasnim šta.
- Ali ti osećaš to. Osećaš to ceo život. Nešto sa svetom nije u redu, ne znaš šta je, ali tu je, kao trn u tvom umu koji te izluđuje. ... Hoćeš da znaš šta je to? ... [Matriks] je svet koji ti je navučen preko očiju da sakrije istinu. Da si rob, Neo. Kao i svi, rođen si u ropstvu, rođen u zatvoru kojeg ne možeš ni omirisati, ni okusiti, ni opipati, u zatvoru za tvoj um.

(I 0.26.03–27.54)

Ova scena sadrži nekoliko važnih ideja za razumevanje *Matriksovog* platonizma. Prvo, Morfeus ne pokušava ništa drugo do ono što je Sokrat (Σωκράτης) pokušavao babičkom veštinom, da porodi znanje već sadržano u ljudskom duhu na nereflektovan i samorazumljiv način: „Nažalost, nikome se ne može reći šta matriks jeste. To moraš sam videti“ (I 0.27.33), sam otkriti, naravno uz pomoć onog ko zna.⁷ Dakle, *nema* kartezijanskih/novovekovnih epistemoloških pitanja kako znam, da li je znanje istinito, da li se varam, kako mogu znati da se ne varam, da li su moje spoznajne sposobnosti primerene saznanju, da li ih koristim na ispravan način itd. Baš kao i kada je u pitanju stvarnost, *nema sumnje* u adekvatnost (postojanje) znanja o tome šta uistinu jeste a šta nije, niti iko sumnja u to da postoje oni koji znaju i oni koji ne znaju. Drugo, kao platonovski filozof, i Morfeus *zna* šta jeste istina: „Nudim ti samo istinu. Ništa više“ (I 0.28.23). Kada Neo proguta pilulu Morfeus će mu postaviti pitanje: „Jesi li nekad nešto sanjao i bio siguran da je to stvarno? Šta ako ne možeš da se probudiš iz takvog sna. Kako bi znao razliku između sveta snova i stvarnog sveta?“ (I 0.31.39),⁸ ali to nije kartezijansko pitanje jer je njegova funkcija isključivo majeutička/metodološka. Njega Morfeus ne postavlja zato što traga za odgovorima ili što bi mu bio cilj da kod Nea izazove

7 Ili: „Brži si od ovoga. Nemoj misliti da jesi. *Znaj* da jesi“ (I 0.50.40).

8 Inače, Morfeus (Μορφεύς) jeste bio bog sna u grčkoj mitologiji i utoliko ne čudi što on postavlja pitanje o snovima, kao što ne čudi ni to što se zove baš Morfeus.

(radikalnu) sumnju, već zato da bi Neo problematizovao samorazumljivost matriksa; to je obično filozofsko, a ne kartezijansko pitanje!⁹ I kada uđu u matriks pitanja su metodološke prirode, naime problematizacija samorazumljivosti datog: „Šta je stvarno? Kako definišeš ‘stvarno’?“ (I 0.38.38). Na ovom se putu nalaze i Neove reakcije: ni on uopšte ne postavlja nikakva pitanja o tome šta je stvarno. On će se čuditi tome kako je moguće da matriks nije stvarnost,¹⁰ ali neće sumnjati u to da nije, niti će sumnjati da svest probuđenih jeste.

Inače, smatram da u celom Matriksu uopšte nema mesta za Dekartovu radikalnu sumnju, jer skeptička pitanja nisu konstitutivni deo saznanog procesa (niti je Neo meditativni subjekat): sumnja je isključivo metodološkog karaktera što Dekartova sumnja *nikad* nije!¹¹

Da li bi se možda Dekartov zloduh mogao naći u činjenici da je matriks kreacija mašina? Prisećamo se kraja Prve meditacije sa svetom matriksa na umu: „Pretpostavit ću stoga ne najboljeg Boga, izvora istine, nego nekakva zloduha što je i u najvišoj mjeri moćan i lukav, koji je uložio sve svoje umijeće u to da mene prevari: mislit ću da nebo, zrak, zemlja, boje, likovi, zvukovi i sve ostale izvanjske stvari nisu ništa drugo nego obmane snova, zamke koje je postavio mojoj lakovjernosti: promatrat ću sebe samog kao da nemam ruku, ni oči, ni mesa, ni krvi, niti kakva osjetila, nego da sve to imam jer krivo mislim“ (I Med., pasus 12: AT VII 22–23). Svet matriksa i mašine kao zlodusi? Svakako, no da li je reč o Dekartovom zloduhu? Nije, zato što je Matriksov svet daleko zlokobniji od sveta sa zloduhom: nikom u Matriksu ne pada na pamet da bi sve ovo što Dekart opisuje *moglo* biti na delu, niko ne pomišlja da zloduh *možda* postoji. Zašto? Zato što svako od probuđenih *zna* da postoji. *Ako nas zloduh vara, ne postoji nikakva mogućnost da znamo da nas vara, a ako, kao probuđeni, znamo da nas vara onda to znamo.* To je temeljna nekartezijanska postavka *Matriksa*.

Naime, u duhu onog ko je u matriksu Dekartova sumnja može da radi koliko god joj drago: on sumnja u čula, sumnja da ima telo, sumnja da sanja, sumnja da postoji zloduh, sumnja u vlastite sposobnosti, stiže do uvida „mislim, dakle jesam“, *ali se ne „budi“ iz sveta matriksa* jer radikalna sumnja ne vodi do sumnjanja o

9 Ili, kako bi rekla Trinita, „pitanje nas podstiče, Neo“ (I 0.11.02). „Imaš li nekad onaj osećaj, kad nisi siguran da li si budan ili još sanjaš?“, kaže Neo na samom početku *Matriksa* (I 08.40), ali otud ne ide u radikalnu sumnju i pitanje da li sanja. Reč je o običnoj filozofskoj zapitanosti, ništa više.

10 U automobilu na putu ka Proročičtu, kada, komentarišući Neov pogled kroz prozor kola, Morfeus kaže: „Neverovatno, zar ne?“, da je sve to matriks (I 1.05.38).

11 Zašto nije? Zato što Dekartova radikalna sumnja – sumnja i u suštinu i u egzistenciju stvari. Metodska sumnja bavi se saznanjem, radikalna sumnja bavi se metafizičkim stvarima i *preko njih i saznanjem*.

tome da li matriks postoji i šta je on!¹² Matriksove mašine mnogo su delotvornije i temeljnije u varanju nego što je to Dekartov zloduh, one su stvorile ceo jedan svet i zato, sve i da je ima, radikalna sumnja naprosto ne bi bila funkcionalna za postizanje osnovnog cilja, „buđenja“, jer ne možete se sumnjom „probuditi“ iz celog sveta;¹³ za to vam je potreban neko ko je već „budan“.

Pri takvoj nekartezijskoj postavci – nemoguće je da znamo da nas vara, a ako znamo onda znamo – nema prostora za radikalnu sumnju, nedostaje sloboda, pa bila ona i samo u mislima. Ne sme se zaboraviti da je za Dekarta sumnjanje izvorno akt volje, slobodne volje. Ako se uvede radikalna sumnja, onda je uvid *cogito, ergo sum* neizbežan, ako ga nema onda nije reč o radikalnoj sumnji; taj nam uvid o Dekartu donosi Matriks.

Treći platonovski momenat koji nam otkriva Morfeusov govor jeste da je svet matriksa svet privida, njime se skriva istina, da su ljudi robovi mašina i da oni koji žive u matriksu to ne mogu znati. Zatvor u kojem se nalazi čovek opisao je već Platon svojom alegorijom pećine iz *Države*, dovoljno poznatom da je nema potrebe navoditi, ali ćemo navesti Morfeusov odgovor na Neovo pitanje po buđenju: „– Zašto me oči bole? – Nikad ih pre nisi koristio“ (I 0.34.38).

Autori su u celoj trilogiji ogroman naglasak stavili na vid (ne na gledanje),¹⁴ na unutarnje oko duha kojim se sagledava istina i suština stvari i to je četvrti važan momenat u Morfeusovom monologu: matriks „je svet koji ti je navučen preko očiju da sakrije istinu“. Već u *Matriksu*, nakon vaskrsnuća, Neo sagledava matriks na drugačiji način, kakav on uistinu jeste, videvši ga kao niz zelenih simbola. U trećem delu, tada već kao slep, grad mašina on vidi okom uma: „Svetla svugde. Kao da je sve napravljeno od svetlosti. Voleo bih da možeš da vidiš ono što ja vidim“ (III 1.29.37). Reč je o još jednoj platonovskoj ideji, kraj šeste knjige *Države* (507b–511e) i početak sedme (do 519d).

Naglašavanje antičkog razumevanja sveta belodano je i na osnovu važnosti Proročice u celoj priči, a da bi cela stvar bila nedvosmislena braća Vačauski iznad vrata u samom proročištu postavili su i natpis „Spoznavaj sebe samog“. Doduše, natpis je na latinskom (pisan nemačkom goticom!), no ne verujem da je to zbog neznanja autora; pre će biti da je reč o nekoj nameri (jasno je zašto gotica).

12 U uvodu za zbirku ogleda, pozivajući se na *Meditacije*, Kristofer Grau pita: „Neo se probudio iz vraški dobrog sna, iz sna koji je bio njegov život. Kako to zna?“, da se probudio (Grau 2005: 5). Tačno, to pitanje stoji, *ali ga Neo ne postavlja* jer Neo nije karteziijanac; na kraju krajeva, on se uopšte nije probudio, njega su probudili.

13 Naravno, ka Hajdegeru (Hegidegger)!

14 Zahvalan sam profesoru Borisu Mikuliću koji me je naučio ovome. Inače, južnoslovenski jezici poznaju tu razliku: kada nešto shvatimo reći ćemo „da, vidim (u čemu je stvar)“, a ne „da, gledam“. Uz to: uvid, dovid, razvid, previd, privid, „imati u vidu“, božja providnost.

Morfeus iskazuje još jednu živu antičku ideju: „Telo ne može da živi bez duha“ (I 0.53.21). Da bi bilo živo, telo mora imati dušu, vegetativnu, animalnu ili i umnu. Međutim, i tu radi dijalektika koja celu priču vodi dalje od prvog dela, jedna od osnovnih intencija *Matriksa* jeste upravo razdvajanje duha i tela, s posledicama i po duh i po telo. Na ovom mestu postavljamo pitanje: koja je svrha fizičkih vežbi i učenja borilačkih veština kojima se u *Matriksu* poklanja toliko pažnje? Reč je, naravno, o vežbanju duha, svrha je vežbi učiniti duh manje podložnim uticaju tela, osamostaliti ga od tela, *naučiti* ga da telo u virtualnom svetu matriksa uopšte nije telo, *otkloniti* naviku duha da ga tako posmatra, te da, utoliko, u matriksu ni za telo ni za duh ne važe fizički zakoni za koje duh veruje da važe, a na koje je zajedno s telom navikao u stvarnom svetu. Osnovni je cilj, dakle, ukloniti navike verovanja da je svet matriksa konstituisan po ugledu na stvarni svet. Na to ukazuje upravo „virtualnost“ tela u matriksu: u prvom delu Neov duh ne teži oslobađanju od Neovog tela, već samo oslobađanju duha u samom matriksu od navika i verovanja o telu.¹⁵

Telo ne može da živi bez duše, to je sveopšti antički princip, ali duša može bez tela i to je pretpostavka vežbi u matriksu. Oslobađanje duha od uticaja tela izvorni je kartezijanski motiv u *Matriksu*. Nažalost, rašireno je uverenje da je za Dekarta cilj radikalne sumnje s obzirom na saznanje bio ukloniti telo iz procesa saznanja, kao nešto što samo ometa istinsku spoznaju. Dekartova je ideja bila sasvim drugačija: bez tela se u saznanju ne može, ali treba znati njegovo pravo mesto. Naime, naša je volja slobodna i ona je konstitutivni element saznanja jer pomoću nje sudimo. Da bi se ona vezala isključivo za jasne i razgovetne ideje neophodno je otrgnuti je od nejasnih i nerazgovetnih ideja koje potiču od tela i njegove zajednice s dušom, a koje, zajedno s navikama i oprirođenim predrasudama sačinjavaju ono što je Dekart zvao „učenja prirode“ (nasuprot nikad prevarnom učenju prirodne svetlosti),¹⁶ zbog uvreženosti i trenutnog javljanja, učenja prirode Dekart čak karakteriše kao treći stepen čulnog opažanja (VI Odgovori: AT VII 438). Dekartov cilj nije uklanjanje učenja prirode kao takvih, već njihovo pročišćavanje od predrasuda i pogrešnih učenja, te *sticanje drugačijih navika* verovanja, navika istinitih ve-

15 Kao da vežbe u matriksu s ciljem oslobađanja duha potvrđuju Hajdegerovu kritiku Dekartovog svodenja sveta na *res extensu*: „Ali bitak 'tubitka', čijem temeljnom ustrojstvu pripada bitak-u-svijetu, *Descartes* shvaća na isti način kao i bitak *res extensa*, kao supstancu“ (*Bivstvovanje i vreme*, §21; Heidegger 1988: 111).

16 Učenja prirode „prisvajaju povjerenje gotovo protiv moje vlastite volje“ (I Med., pasus 11: AT VII 22), to su stvari „o kojima se ne može sumnjati“ (II Med., pasus 14: AT VII 18), od tih se misli „gotovo ne mogu suzdržati“ (II Med., pasus 10: AT VII 29), javljaju se kao „posve sigurni i očigledni“ (III Med., pasus 13: AT VII 35), a „zadaća“ da se ne prihvata ništa u šta se ne može sumnjati jeste „naporna, a nekakva me lijenost vraća u svakodnevnu životnu kolotečinu“ (Prva med., pasus 12: AT VII 23). Za analizu ogromne snage učenja prirode kod Dekarta i izlaženja na kraj s njima, vidi Milidrag 2008.

rovanja, što oslobađa duh od uticaja tela na volju pri suđenju, ali i daje dobru osnovu za svakodnevni život. Upravo to je cilj i svih vežbi u prvom Matriksu.¹⁷ Kartezijanskom terminologijom izraženo, rezultat je oslobađanje duha od oprirodene navike volje da staje uz određeni skup ideja, u matriksu uz skup ideja u vezi s važenjem fizičkih zakona u virtualnom svetu, i rezultat je oslobođeni Neo koji se u matriksu neverovatno brzo kreće, koji leti i koji je vrlo jak. Volja se oslobađa od uticaja tela, ona ista oko koje će se „vrteti“ ceo drugi deo Matriksa;¹⁸ no, rezultat toga više neće biti kartezijanski.

Pokušajmo već sad odgovoriti na pitanje iz naslova: da li je Neo nov u prvom delu trilogije? Kako se završava prvi deo? Neo je savladao „telesna“ ograničenja duha u virtualnom svetu, oslobodio je duh, no on čvrsto ostaje vezan za početnu postavku stvari. Njegova je sloboda samo sloboda u matriksu, sloboda duha u samom sebi koja ne proizvodi posledice u stvarnom svetu. Duh jeste slobodan ali čovek/Neo i dalje nije ospoljen, potvrđen u toj svojoj slobodi, jer, govoreći u kategorijama trilogije, ta sloboda nije i sloboda istinskog tela, sloboda u stvarnom svetu.¹⁹ Čitamo Hegela, o stoicizmu: „Sloboda u misli ima samo čistu misao za svoju istinu, koja nije ostvarena u životu, ispunjena životom, te, dakle, predstavlja takođe samo pojam slobode, a ne samu živu slobodu. ... Ali kao apstrakcija koja se ovde odvajava od raznolikosti stvari, pojam nema u samom sebi nikakve sadržine, već ima neku datu sadržinu. Dakako, svest, zamišljajući neku sadržinu, ona je time iskorenjuje kao neko tuđe biće; ali pojam je određeni pojam, i ta njegova određenost jeste ono tuđe koje on ima u sebi“.²⁰ Naravno, Neo nije stoik, nije ravnodušan prema spoljašnjem i datom, ali se nalazi na stoičkoj poziciji „subjektivne izmirenosti“ u matriksu: on jeste slobodan *od* matriksa, ali je i dalje slobodan samo *u* matriksu, matriks je kao takav za njega i dalje datost.

Prvi deo trilogije ne donosi nikakav novi princip. I dalje je cilj čovečanstva da se mašine barem podjarme, a cilj mašina je da ljudi budu podjarmljeni. Napredak je postignut, čovek je stekao svest o slobodi i slobodu u mišljenju, ali se odnos koji je na delu između mašina i ljudi nije promenio. Za stečenu samosvest i svest o slobodi, konstitutivna je svest o njenoj vlastitoj rascepljenosti i rascepljenosti sveta.

17 „Misliš što sam jači ili brži da to ovde [u matriksu] ima veze s mojim mišićima? ... Pokušavam da ti oslobodim um. Ali mogu samo da ti pokažem vrata. Ti moraš da prođeš kroz njih“ (I 0.49.50, 0.51.18).

18 Samo da najavimo: zato što to neće shvatiti, Arhitekta će pomisliti da je šesti Neo isti kao prethodni. Arhitekta misli da i njega određuje telo/učenja prirode: „Već vidim lančanu reakciju hemijskih prekursora koji uzrokuju osećanja. Stvorenih da zamagle logiku i razum“.

19 Namerno Matriks ne interpretiram u kategorijama odnosa gospodara i roba iz *Fenomenologije*. Ko je filozof i gledao je trilogiju, a borbu za priznanje u njoj nije video, treba da vrati diplomu, jer ne vredi da ponovo gleda film!

20 *Fenomenologija duha*, Samosvest, Sloboda samosvesti, Stoicizam (Hegel 1986a: 122).

Neo i agent Smit²¹ izraz su hegelovske „nesrećne svesti“, a njen sastavni deo čini dualizam duha i tela. Napor da se ona ukine (tako što će se dualizam razviti u svim svojim momentima), kako u okviru svakog od njih tako i u odnosu ljudi i mašina, čini sadržaj sledeća dva filma.

Osnovni je cilj, dakle, prevazići datost dva sveta. Interesantno, o tome prvi put čujemo od agenta Smita: „Ja mrzim ovo mesto. ...ovaj zatvor ... ovu stvarnost, kako god je želiš zvati. ... Moram da odem odavde. Moram da se oslobodim. Kad uništimo Zajon, nema potrebe da više budem ovde“ (1.39.55–1.40.50). Temeljna „ideološka“ postavka ljudi u prvom delu triologije jeste: ljudi su robovi i borimo se da ih oslobodimo. Strukturno istu postavku ima i agent Smit: „oseća“ svet matriksa kao zatvor i hoće da ga se oslobodi. Iako će taj opšti okvir kasnije doživeti važan preobražaj, u prvom delu očigledno je da je ideja oslobođenja ekvivalentna s idejom pobede nad mašinama, njihovog podjarmljenja, ako već ne i uništenja, odnosno s idejom pobede nad ljudima, tj. njihovog potpunog podjarmljenja. Gde je onda razlika između Nea i agenta Smita? Postoji li uopšte? Ona se zasigurno ne krije u tome što je jedan čovek, a drugi program, jer su njihovi ciljevi isti, baš kao i sagledavanje sredstava za njihovo ostvarivanje.

Iz perspektive *Matriksa*, suprotstavljenost između Nea i agenta Smita pokazuje se kao akcidentalna baš zbog akcidentalnosti razlika u njihovim ciljevima i njihovom razumevanju kako ih ostvariti: uništenjem do oslobođenja. „– Šta hoćeš Smitte? – Još nisi shvatio? ... Želim isto što i ti. Želim sve“ (II 1.42.26–37). Iz te perspektive, ne čudi ni to što na kraju triologije i jedan i drugi moraju stradati, iako s različitih razloga, ali ni to što u prvom delu *obojica* vaskrsavaju.²²

Pošto su mašine te koje su odredile odnos između sebe i ljudi, nije preterano reći da su one i dalje jedini „subjekat“ događanja u Matriksu. Hegel je već opisao

21 Dakle, ta nesrećna, u sebi razdvojena svest, pošto je ta protivrečnost njenog suštastva za nju jedna svest, mora uvek da ima u jednoj svesti takođe onu drugu svest, i da tako, baš kada smatra da je dospela do pobede i do mira u jedinstvu, ponovo bude iz svake od njih neposredno isterana. ... na njoj se vidi da je ona, kao nepodeljena, jedna dvostruka svest: sama ta svest jeste gledanje jedne samosvesti u neku drugu samosvest, i ona sama predstavlja te obadve samosvesti, i jedinstvo tih obeju samosvesti jeste za nju suština, ali ona za sebe još nije ta suština, još ne predstavlja jedinstvo tih obeju samosvesti“, *Fenomenologija*, Nesrećna svest (Hegel 1986a: 126).

22 Hegel bi nam možda mogao biti od pomoći i pri razumevanju zašto oslobođeni ljudi u Neu vide Odabranog, onog ko će osloboditi čovečanstvo (i to je vrlo naglašen momenat u prvom Matriksu). Jer, izraz nesretne svesti jeste religija, a jedan od načina prevazilaženja podvojenosti pojedinačnog i opšteg u svesti jeste i nepromenljiva suština koja postaje pojedinačnost, upravo Isus Hristos; za to, vidi *Fenomenologiju*, Nesrećna svest, Oblik nepromenljivog (Hegel 1986a: 127–129). Za Morfeusovu veru u Odabranog, pogledaj II 0.07.37. Za agenta Smita i njegovu veru u samog sebe, vidi njegovu preuzimanje Bejna: na Bejnove reči „O bože“, kada je shvatio da Smit preuzima kontrolu nad njim, ovaj odgovara: „Smit? će biti dovoljno“ (II 0.31.51) i Smit to uistinu misli, jer kompjuterski programi nemaju smisao za humor.

sve što će se dogoditi u Matriksu. Kretanje se „razvija kroz ove momente: što ta nepromenljiva svest predstavlja ono što je nepromenljivo u pojedinačnoj svesti uopšte, potom što je sama ona kao pojedinačna suprotna drugoj pojedinačnoj svesti i, najzad, što je sa njom istovetna. Ali, ovo posmatranje ukoliko ono pripada *nama*, ovde je prerano“ (Hegel 1986: 128), jer u prvom filmu imamo samo delatan prvi momenat.

Na kraju krajeva, uopšte ne moramo da kopamo po Hegelu da bismo otkrili da li je Neo nov u prvom delu Matriksa. Autori nam nude nedvosmislen odgovor: Neo nije nov u *Matriksu*, jer sve što je on postigao, postiglo je i njegovih prethodnih pet verzija u ranijim verzijama matriksa.

II

Mada su drugi i treći deo braća Vačauski snimili kao jedan film (koji su zbog dužine morali bukvalno da preseku na pola) i mada su i kritičari i publika s raznih razloga drugi deo dočekali s ne baš velikim oduševljenjem, *Matrix Reloaded* je misaona osovina trilogije i u njemu se krije odgovor na pitanje zašto je šesti Neo nov.

Na početku i na kraju drugog dela trilogije nalaze se dve sadržinski identične scene; mora ih biti dve jer radnja ima dva pokretača. Prva je kada agent Smit uspeva da zavlada jednim od probuđenih, Bejnom (II 31.30–32.20). Druga scena nalazi se na samom kraju. Neo, naime, uspeva u stvarnom svetu ono što je dotad uspevao samo u matriksu. Svojom snagom (misli) onesposobljava mašine: „– Nešto je drugačije. – Šta? – Osećam ih“ (II 1.58.10–2.00.20) uzvikuje Neo, zaustavlja mašine i pada u nesvest.

U oba slučaja na delu je interakcija između dva sveta, odnosno ono što je postojalo samo u svetu matriksa postaje delotvorno i u stvarnom svetu. Šta je omogućilo takav razvoj događaja, šta je metafizička pretpostavka mogućnosti interakcije svetova?

Ubrzo nakon scene preuzimanja kontrole nad Bejnom, sledi i scena razgovora Nea i zapovednika Hamana na kontrolnom nivou Zajona, na kojem se nalaze mašine koje održavaju životne sisteme nastambe probuđenih ljudi. Razgovor počinje zapovednik Haman:

- Volim se podsetiti da grad radi zbog mašina. Drže nas na životu dok druge dolaze da nas ubiju. Zanimljivo. Moć da se dâ život, moć da se dokrajči.
- Mi imamo istu moć.
- Da, pretpostavljam da imamo, no ovde dole poneka mislim na sve one ljude još prikopčane na matriks i kad pogledam ove mašine moram pomisliti da smo nekako uključeni u njih.
- Ipak, mi kontrolišemo njih, ne one nas.

- Naravno. Kako bi mogle? Zamisao je besmislena, ali natera te da se zapitaš šta je tačno kontrola.
- Da želimo, mogli bismo ih isključiti.
- Naravno! To je to. To je kontrola, zar ne? Da želimo, mogli bismo ih smrskati. No, moramo razmisliti šta bi bilo sa svetlima. Grejanjem, vazduhom.
- Mašine i mi potrebujemo jedni druge. To želite istaknuti?
- Ne, ništa ne ističem. Starci poput mene ne bave se time.

(II 0.35.45–37.06)

Reč je o prvom pominjanju očigledne međusobne zavisnosti mašina i ljudi, gospodara i robova, naime da jedni bez drugih ne mogu biti, te utoliko ideja da bi ljudi mogli isključiti mašine koje ih održavaju u životu ne znači da imaju „kontrolu“ nad njima. Filozofi imaju pojam za takav odnos: ekvivalencija.²³ I sam je Neo to uvideo/naučio, te kasnije u ovom delu trilogije kaže Arhitekti: „Potrebni su ti ljudi da bi preživeo“ (II 1.55.27), ponavljajući tačno ono što je zapovednik Haman rekao o mašinama. Ubrzo ćemo se vratiti na dijalog s Arhitektom.

Paralelno s uvidom o odnosu koji vlada između ljudi i mašina u Matriksu, problem ospoljavanja i opredmećivanja svesti rađa i pitanje o slobodi volje; kroz ceo drugi deo neprestano se govori o volji i njenoj slobodi. Odgovor na to pitanje Neo traži i od Proročice, a ona odgovara novim pitanjima i nikako ne može drugačije, jer svojom prirodom (i kao program i kao prorok/glasnik) Proročica potvrđuje nepostojanje slobodne volje:

- Sve zavisi od tebe [Neo]. Odluči hoćeš li prihvatiti što ti kažem. Ili ćeš odbiti. Bombona?
- Znaš li hoću li je uzeti?
- Da ne znam, bila bih loša proročica.
- No, ako već znaš, kako da izaberem?
- Nisi došao ovamo da bi izabrao. Već si to učinio. Pokušavaš shvatiti zašto si to učinio.

(II 0.43.45–44.11)

Zašto u prvom filmu ovakvog dijaloga? Zato što u njemu nemamo slobodu volje, nemamo ni ideju slobode volje! U antici nema pitanja o slobodi volje kakvo poznajemo u moderno doba i Morfeus (a ko bi drugi?) to nedvosmisleno izražava: „Nema slučajnosti. Nismo došli slučajno ovamo. Ne verujem u slučajnosti. ...ne vidim slučajnost. Vidim providenje. Vidim svrhu. Verujem da nam je sudbina biti

23 Ekvivalencije su, inače, vrlo korisna stvar za filozofsko mišljenje (filozofija ih je prepuna!) i naivno je misliti da se one mogu naći samo u istinitosnim tablicama.

ovde. To je naš usud“ (II 1.37.34–38.01); otud, uopšte ne čudi što Morfeusov lik postaje nebitan. Isto to izriče i program Meroving, samo s drugog aspekta: „Postoji samo jedna univerzalna konstanta, jedna prava istina. Uzročnost. Izbor je iluzija stvorena između onih koji imaju moć i onih koji je nemaju“ (II 1.03.18). Nešto slično kaže i agent Smit: „Nismo ovde zato što smo slobodni nego zato što nismo. Nema bežanja od razuma, poricanja svrhe“ (II 0.50.35).

U prvom delu naprosto nema mesta za pitanje o slobodi volje jer, da nastavimo s kartezijanskim tumačenjem, volju tek treba osloboditi od uticaja tela, tek treba stići do modernog pojma (slobodne) volje i do njene izvorne neobavezanosti telom, duhom, verovanjima ili navikama. Drugim rečima, u prvom delu nema pitanja o slobodi volje jer je duh duboko uronjen u zajednicu s telom i te se zajednice oslobađa vežbom. Šta bi se to uopšte moglo birati u prvom delu Matriksa? Šta bi Neo mogao da bira, na čemu bi mogao potvrditi svoju slobodu? Ima li on, ili bilo koji drugi probuđeni, uopšte bilo kakvog izbora u vezi s bilo čim? Doduše, jedan od probuđenih želi da se vrati u matriks i da bi to postigao spreman je na izdaju, no, ako je „sloboda jedina istinitost duha“ (Hegel 1966: 22), onda je njegov izbor, baš kao i mogućnost samoubistva, tek bekstvo od slobode.

Kartezijanskim jezikom govoreći, zahvaljujući duhovnim vežbama, u drugom delu Neo je uspeo da oslobodi volju od dominantnog uticaja tela, njegov je duh slobodan od oprirođenih predubeđenja o tome šta je moguće a šta nemoguće u matriksu; Hegel bi rekao da je tek u Neu uistinu ponovo sinula svest o slobodi ljudskog duha. Drugim rečima, u matriksu Neo može raditi „šta god mu je *volja*“. No, sve dok je reč samo o svetu matriksa, sloboda volje jeste samo pojam slobode (ili u najboljem slučaju samovolja), a da bi bila istinska sloboda mora se potvrditi i u stvarnom svetu.²⁴ Utoliko, kretanje ka interakciji dva sveta u drugom delu javlja se kao posledica događanja u prvom.

Na drugoj strani, i to bi se sad moglo sagledavati kao bunt protiv sveopšte predodređenosti prvog dela trilogije, pitanje slobode volje javlja se u vidu problema samoodređenja. I pre Dekarta filozofi su znali to, ali je za njega samoodređenje postalo metafizički temelj subjektivnosti. Za Dekarta, u čoveku to se ispoljava prvo u odluci da se sumnja u sve, dok je u Bogu to *causa sui*: „U čovjeku je baš to nekako najveće savršenstvo, što radi svojom voljom, tj. slobodno. Tako on na neki poseban način postaje začetnik svojih dijela i zbog njih dobiva pohvalu. Ne hvale se naime automati što točno izvode svoje kretanje, za koje su udešeni“ (*Principi filozofije* I 37: AT VIII A 18).

24 Princip, tako i načelo, zakon jest nešto unutrašnje, što kao takvo, koliko god je ono u njemu i istinito, nije potpuno zbiljsko. ... Za zbilju mora pridoći još jedan drugi moment, a to je činjenje, ostvarivanje, dok je njihov princip volja, djelatnost čovječja uopće. ... Djelatnost koja ih pokreće i stavlja u bitak jesu čovječja potreba, nagon, nagnuće i strast“, Hegel 1966: 27.

Neo je, dakle, oslobodio svoj duh zavisnosti od tela. Ne smemo prevideti da do ekvivalentnog procesa dolazi i kod agenta Smita koji Neu šalje slušalicu kojom je bio povezan s ostatkom mašina i programa (II 0.09.02), pokazujući time da više nije vezan za tu svoju osnovu (već je postao virus): „Zbog vas više nisam agent ovoga sistema. ... Recimo, nov [sam] čovek, poput vas, slobodan“ (II 0.50.10), i on samo u matriksu. Očigledno je da ni za ljude ni za programe više ne postoji nužna povezanost duha i tela, odnosno duha i tela kod Nea, a mašina i programa kod agenta Smita.

Na scenu stupa dualizam što nam potvrđuje i sam Neo obraćajući se u trećem delu Proročici i celu stvar direktno povezujući sa zaustavljanjem mašina na kraju drugog dela: „Reci kako sam razdvojio duh od tela bez uključenja [u matriks]. Reci kako sam mislima zaustavio četiri [mašine, tj.] stražara“ (III 0.26.05). Razdvajanje duha od tela metafizička je pretpostavka interakcije dva sveta, jer duša može biti nezavisna od tela samo pod pretpostavkom da je stvarno telo automat koji dobro ili loše radi,²⁵ automat koji jeste moje telo, ali koji je kao takav za samu dušu akcidentalan²⁶ (jer isto bi bilo i da imam drugo telo); u suprotnom, imamo jedinstvo duše i tela. Agent Smit, jedan program, preuzima kontrolu nad Bejnom, Smitov hardver jeste zamenljiv, njegovo telo ili nije živo (mašine) ili nije bitno što je živo (Bejn), a ono što preostaje s dualizmom kao pretpostavkom jeste čist razum, te otud mašine i programi svet razumevaju samo u kategorijama uzroka i posledice, ciljeva i sredstava za njihovo ostvarenje. Autori očigledno nisu hteli da vređaju inteligenciju gledalaca tako što bi mašinama i programima pripisali osećanja.²⁷ Emocije koje

- 25 S dualizmom kao zaleđem, razlika između živog i mrtvog tela mogla je biti samo mehanička (*Strasti duše* 6: AT XI 330–331); zakoni mehanike objašnjavaju sve telesne aktivnosti, a senzitivna i vegetativna duša postale su suviše (up. *Raspravu o čoveku*: XI 202, gde Dekart navodi lepezu funkcija za koje je dovoljno telo kao mašina. O telesnim funkcijama i duši, u pismu *Regiusu*, jun 1642: III 565–566).
- 26 Iz realne razlike između misleće i telesne supstancije sledi i radikalno različito određenje živog tela od onog koje se sreće u aristotelovsko-sholastičkoj tradiciji. Za nju, duša je temelj životnih funkcija, pa sve što je živo ima dušu. To je pogrešno, tvrdi Dekart. Greška se sastoji u tome što se smatralo da je kod mrtvih tela „odsustvo duše uslovalo prestanak pokreta i toplote“ (*Strasti duše* 5: AT XI 330). Telo, tako, najviše može biti skup lokalnih modusa protežne supstancije: „Ljudsko tijelo, ukoliko se razlikuje od ostalih tijela, tek je stanovit skup stanovitih dijelova i ostalih sličnih akcidenija“, dok je duh „čista supstancija“ (Pregled II Meditacije: VII 14).
- 27 Što je tako česta pojava u lošim (američkim) SF filmovima i lošoj SF književnosti, na primer u filmu *AI* Stivena Spilberga (Steven Spielberg, 2001) u kojem muško dete robot (ma šta to značilo) traga za majčinskom ljubavlju. Možete li zamisliti da vaš mikser „baci oko“ na peglu? Jer, nema baš nikakve razlike (niti je može biti) između robota i kućnih aparata, ma kakvu veštačku inteligenciju robot imao: njegovo telo nije živo, te on ne može imati strasti. Mogućnosti robota s veštačkom inteligencijom ispitivao je Isak Asimov (Isaac Asimov) i nije mu na pamet palo da im pripiše emocije (za to kod njega, vidi npr. Asimov 1995, ali i film *Ja, robot* (*I, Robot*, 2004) koji je i rađen prema njegovoj priči), baš kao ni Arturu Klarku, ali ni S.

Smit „pokazuje u filmu jesu tek komandne linije u kompjuterskom programu koji jeste on. Pri kraju trećeg dela, nakon borbe s agentom Smitom, Neo umire i njegovo telo mašine odnose. Šta biva s njim? Očigledno da ga odnose na otpad ili tako negde, jer nije više funkcionalan, a mašine zasigurno ne prave od mrtvog tela svetinju, kao što to ljudi mogu činiti. I to nam govori da samo telo, ma koliko bilo važno kao takvo, kao baš ovo telo jeste sasvim nebitno.

Sloboda volje objašnjava nam i zašto Morfeus nestaje iz priče. Nestaje zato što je filozof antike koji ne zna šta bi radio s konceptom slobodne volje, što veruje u proročanstva i sudbinu, vezan je za spoljašnja određenja.²⁸ Nasuprot njemu, Neo u drugom delu stalno iznova pokreće pitanje o slobodi, a cela je stvar pojačana njegovim snovima o smrti Triniti. Dekart je, inače, u drugom delu trilogije napadno prisutan: ako nam o tome možda i ne govori Merovingov francuski jezik, zasigurno nam govori Arhitekta upotrebom izraza *ergo* u razgovoru s Neom. U tom razgovoru kristalno se jasno vidi sva razlika između mašina i ljudi, razlika u pristupu rešavanju problema i to je mesto na kojem šesti Neo postaje nov. Navodimo ceo njihov dijalog:

– Zdravo, Neo.

– Ko si ti?

– Ja sam Arhitekta. Ja sam stvorio matriks. Čekao sam te. Imaš mnoga pitanja i mada ti je proces promenio svest – ostaješ ljudsko biće. *Ergo*, neke ćeš moje odgovore shvatiti, a neke nećeš. Otud, iako je tvoje prvo pitanje najumesnije, shvatićeš, ili nećeš, da je i najnebitnije.

– Zašto sam ovde?

– Tvoj je život zbir ostatka neuravnotežene jednačine svojstvene programiranju matriksa. Proizvod si anomalije koju, uprkos iskrenom trudu, nisam uspeo da eliminišem iz inače matematički preciznog sklada. Iako ga savesno izbegavam, problem nije neočekivan, pa čak ni izvan kontrole što te je na kraju neizbežno dovelo ovamo.

– Nisi mi odgovorio.

– Zanimljivo. Brže nego drugi.

Kjubriku (A. Clarke, S. Kubrick) u *Odiseji 2001*. No, patetika je oduvek bila izraz lenjosti mišljenja i dobar način za podilaženje emocijama gledalaca/čitalaca, naravno da bi se izvukao novac od njih.

28 Ovo proroštvo bilo je suštinski uslov grčke svesti; Grci su i pored svoje slobode tražili odluku u nečem spoljašnjem“ (Hegel 1983: I 83–84). Braća Vačauski pokazuju i šta se zbiva kada se antički filozof, platoničar, smesti u njemu strani kontekst. Naime, na kraju trećeg dela, kada su ljudi shvatili da je rat gotov, Morfeus postavlja kartezijansko pitanje: „Zamišljao sam ovaj trenutak toliko dugo. Je li ovo stvarno?“ (III 1.51.55). Rezultat je bljutava patetika (i autori su je savršeno svesni), zato što antički filozof naprosto ne može postaviti *ovakvo* jedno pitanje.

- *[Reakcija jedne od prethodnih verzija Nea na TV ekranima] Drugi? Koliko drugih? Koji drugi? Ogovori na moje pitanje!
- Matriks je stariji nego što misliš. Ja radije brojim od anomalije do anomalije i po tome ovo je šesta verzija.
- *[Neo na TV-u] Pet verzija? Tri? Lagali su me. Ovo je sranje.
- Moguća su samo dva objašnjenja: ili mi niko nije rekao ili niko ne zna.
- Tačno. Kao što shvataš, anomalija je sistemska. Stvara fluktuacije u najjednostavnijim jednačinama.
- *[Neo na TV-u] Ne možeš me kontrolisati. Jebi se! Mrtav si! Ni na šta me ne možeš prisiliti!
- Izbor. Problem je izbor.
- Prvi matriks bio je, naravno, savršen, umetničko delo, besprekoran, uzvišen. Trijumf u skladu s monumentalnim neuspehom. Sada mi je jasna, neizbežnost njegove propasti kao posledica nesavršenosti sadržane u svakom ljudskom biću. Preradio sam ga na osnovu tvoje istorije da bi tačnije odražavao raznolike grotesknosti vaše prirode. Ipak, opet me frustrirao neuspeh. Vremenom sam shvatio da mi je odgovor izmicao jer je zahtevao jedan slabiji um ili um manje ograničen merilima savršenstva. Odgovor je otkrio drugi, intuitivan program. Stvoren da istražuje aspekte ljudske psihe. Ako sam ja otac matriksa, ona mu je bez sumnje majka.
- Proročica.
- Molim te! Kao što sam rekao, nabasala je na rešenje čime je 99 posto ispitanika prihvatilo program ako su imali izbor, pa čak i kad su na gotovo nesvesnom nivou bili svesni izbora. Iako je ovaj odgovor funkcionisao, očigledno je imao temeljnu manu, stvarajući tako protivrečnu sistemska anomaliju koja bi, bez kontrole, mogla ugroziti sam sistem. *Ergo*, iako u manjini, oni koji su odbili program [tj. matriks], bez kontrole bi povećavali mogućnost katastrofe.
- Reč je o Zajonu.
- Ovde smo jer će Zajon biti uništen. Stanovnici usmrćeni, postojanje izbrisano.
- Sereš.
- *[Neo na TV-u] Sereš.
- Negiranje je najpredvidljiviji od svih ljudskih odgovora, ali budi uveren da će ovo biti šesti put da ga uništavamo i da smo postali veoma delotvorni. Funkcija Odabranog je da se vrati u Izvor, dopuštajući privremeno širenje šifre koju nosiš i ponovno ubacivanje primarnog programa. Nakon toga, moraćeš da izabereš 23 pojedinca iz matriksa, 16 žena i sedam muškaraca, da bi se obnovio Zajon. Ne obaviš li to, doći će do katalizmičnog rušenja sistema

koje će ubiti svakog ko je povezan s matriksom, što će, zajedno s uništenjem Zajona, na kraju dovesti do izumiranja cele ljudske vrste.

– Nećeš to dopustiti. Potrebni su ti ljudi da bi preživeli.

– Spremni smo prihvatiti neke nivoe preživljavanja. No, ključna je stvar da li si spreman preuzeti odgovornost za smrt svih ljudi na svetu. Zanimljive su tvoje reakcije. Tvojih je pet prethodnika namerno bilo zasnovano na istom temelju, kontingentna potvrda koja je nameravala da stvori duboku privrženost ostatku tvoje vrste da bi Odabrani imao lakši posao. Dok su drugi to iskušavali na jedan vrlo opšti način, tvoje iskustvo je mnogo određenije. Što se tiče... ljubavi.

– Triniti!

– Zato je ušla u matriks, da te spasi po cenu života.

– Ne.

– Što nas dovodi do trenutka istine. Tu se pokazuje osnovna mana. Anomalija se otkriva kao početak i kao kraj. Dvoja su vrata. Desna vode do Izvora i spasa za Zajon. Leva natrag u matriks, k njoj i ka kraju tvoje vrste. Dobro si rekao, problem je izbor. No, već znamo što ćeš učiniti, zar ne? Već vidim lančanu reakciju hemijskih prekursora koji uzrokuju osećaje, stvorenih da zamagle logiku i razum. Osećaje zbog kojeg ne vidiš jednostavnu istinu. Ona će umreti i ti to nikako ne možeš sprečiti. Nada. Najbizarnija ljudska zabluda. Istovremeno izvor tvoje najveće snage i slabosti.²⁹

– Na tvome mestu, nadao bih se da se više nećemo sresti.

– Nećemo.

(II 1.50.27–57.37)

Neo bira leva vrata i spas Triniti po cenu rizika istrebljenja čovečanstva. Po toj svojoj odluci Neo jeste nov, jer nijedna od njegovih pet prethodnih verzija nije odabrala pokušaj spasa Triniti.³⁰ To znamo jer Arhitekta kaže da će Zajon biti uništen i šesti put.

Arhitekta je uveren da zna šta će Neo izabrati: Zajon. Proročica je takođe uverena da zna: isto Zajon.³¹ No, šesti Neo bira spas Triniti.³²

29 Teško je ne priseliti se da je za stare Grke nada bila jedno od zala, te da je ona jedina ostala u Pandorinoj kutiji kada ju je ova zatvorila, shvativši šta je uradila.

30 Moramo ponovo skrenuti pažnju da je ovo samo jedna moguća interpretacija. Jer, braća Vačauski na barem jednom mestu u trećem delu relativizuju tumačenje da je tek šesti Neo odabrao leva vrata. Na kraju borbe s Neom, agent Smit kaže: „Video sam ovo. Ovo je to. Ovo je kraj. Ti tako ležiš tamo. A ja... ja stojim ovde. Baš ovde. Ja... Treba da kažem nešto“ (III 1.47.05).

31 Moram izabrati hoće li ona živeti ili umreti? – Ne, to si već izabrao. Sad to moraš shvatiti“ (II 0.46.57) ili, malo kasnije, „– Šta ako ne uspem? – Zajon će pasti. ... Spasićeš Zajon dođeš li do

Zašto su ovog puta Arhitekta i Proročica pogrešili? Zašto su pogrešno procenili šestog Nea? Na najopštijem nivou, pogrešili su jer nisu uvideli da ovog Nea ne određuje telo, barem ne u meri i na način na koji je određivalo prethodne njegove verzije. Arhitekta „već vidi[m] lančanu reakciju hemijskih prekursora koji uzrokuju osećanja, stvorenih da zamagle logiku i razum“, ne shvatajući, pri tom, ni to da sama apstraktna podela na razum i osećanja kod ovog Nea nije više delatna, ni to da ljudska osećanja nisu tek posledice dešavanja u telu, niti to da postoji i treći element, slobodna volja koja nije unapred određena ni razumom ni osećanjima, tj. niti uvidima duha niti telom. Arhitekta i Proročica greše jer u jednačine (!) nisu uključili slobodu volje. Naravno da nisu jer sloboda nije izračunljiva; izračunljivo je samo ono što je savršeno/dovršeno.

Princip mašina jeste evolucija, evolutivna promena³³ iz jedne u drugu verziju sve dok se „sistemska anomalija“ ako ne ukloni a ono barem „optimizuje“ i stavi pod kontrolu.³⁴ Mašine i njihovi programi nisu mogli da predvide da će neko uspeti

Izvođač (II 0.47.27–47), kaže mu ona a *potpuno isto* kasnije u filmu reći će mu i Arhitekta. Inače, ovo nije prva greška (?) Proročice. Naime, u prvom delu ona kaže Neu: „Moraćeš izabrati. U jednoj ćeš ruci držati Morfeusov život, a u drugoj svoj. Jedan od vas će umreti. Koji – to će zavisi od tebe“ (I 1.16.23). Neo, međutim, uspeva i da spasi Morfeusa i da ostane živ. Možemo spekulirati koji je smisao toga. Ako je Neo spašavao Morfeusa i u prethodnim matriksima, onda je Proročica namerno pogrešila, da bi Neo mogao da napreduje. Ako Neo nije spašavao Morfeusa, onda Proročica i ne radi baš dobro svoj posao. Možda, samo možda, potpuna skrajnutost Morfeusa u drugom i trećem filmu ukazuje da je na delu druga mogućnost, jer ukoliko je šesta verzija matriksa napravljena na osnovu prethodnih, i ukoliko u ranijim verzijama Neo nije uspevao da ga spasi, a u ovoj verziji matriksa to mu polazi za rukom, onda u ovom matriksu za Morfeusa naprosto nema mesta u događanjima u drugom i trećem delu filma, on nema šta da radi jer i u ovoj verziji matriksa mašine uopšte nisu predvidele da će ostati živ, te stoga ima sasvim nevažnu ulogu, kakvu i ima. No, to bi značilo da je Neo nov već u prvom filmu...

- 32 Usput, to da Kijanu Rivs igra šestu verziju Nea otvara zanimljivo pitanje o identitetu Nea jer, kako je očito iz razgovora s Arhitektom, svih prethodnih pet jesu, barem fizički, bili isti kao i šesti (to vidimo na osnovu snimaka njihovih reakcija na televizorima). U prvom delu, Morfeus objašnjava Neu da je njegov izgled u matriksu „rezidualna slika o samom sebi. To je mentalna projekcija tvog digitalnog `ja`“ (I 0.38.28). No, kako to da je ona ista kod svih verzija Nea? Postoji tumačenje, meni vrlo neubedljivo jer je prekomplikovano i bez dovoljno potkrepe u filmu (ali koje izbegava problem identiteta), da su reakcije Nea koje vidimo na televizorima reakcije samog šestog Nea, pošto Arhitekta praktično tvrdi da može „čitati“ njegove emocije, te ih projektuje na televizore.
- 33 Agent Smit prvi nam otkriva o čemu je reč u razgovoru sa sobom: „– Prošlo je očekivano. – Da. – Tačno kao pre. – Pa, ne baš tačno“ (II 10.58–11.06).
- 34 „Evolucija, Morfeuse, evolucija. Kao s dinosaurima“, kaže agent Smit objašnjavajući zašto je stvarano više verzija matriksa (I 1.29.17) i nasuprot tome: „Promjene u prirodi, koliko god bile beskonačno raznolike, pokazuju samo kružni tok koji se uvijek ponavlja; u prirodi ne dešava se ništa novo pod Suncem, a utoliko mnogolika igra njenih oblika dovodi sa sobom

da „odvoji duh od tela“. Jer, time što je odabrao leva vrata, šesti Neo na delu je pokazao da sam sebe određuje, postavljajući sebi samom ciljeve i ne dopuštajući da ga određuju njemu spoljašnji momenti, kompjuterski programi, proročanstva, verovanja ili navike.

Da iskažemo to i na još jedan način, izražavajući se slobodno, Arhitekta i Proročica nisu čitali Hegela: ništa se veliko u istoriji nije dogodilo bez strasti. „Dva su momenta koja ulaze u naš predmet: jedan je ideja, drugi su ljudske strasti“, zato što „[s]vrha za koju ja treba da budem djelatna mora na svaki način biti i moja svrha ... To je ono beskonačno pravo subjektivno da on u svojoj djelatnosti i radu sebe samoga nalazi zadovoljenoga“ (Hegel 1966: 29, 27–28), „jer individuum je ono što opstoji, a ne čovjek uopće, jer taj ne egzistira nego određeni čovjek“ (isto: 29). Braća Vačauski sve ovo dobro razumeju, jer Arhitekta kaže: „Drugi to osećaju na opšti način. Tvoja su iskustva više određena što se tiče... ljubavi“. Ljubav, ta strast i u Hegelovom (isto, str. 29) i u običnom smislu ovog Nea određuje mnogo temeljnije nego njegove predašnje verzije. Neo voli Trinitu i ne oseća ljubav „na opšti način“, to ni nije ljubav jer ne postoji „čovjek uopće“. Takav koncept ljubavi mogu imati samo mašine (intelektualna ljubav prema Bogu?). Drugim rečima, ovaj se Neo zasigurno razlikuje od prethodnih svojih verzija barem po tome što „ludo voli“ Trinitu, toliko da ta ljubav odnosi prevagu nad opštim ciljevima spasa čovečanstva, a sve zarad zadovoljenja i samopotvrđivanja Nea kao subjekta. Zahvaljujući „određenijem iskustvu ljubavi“, iskustvu subjektivnosti i samoodređenja,³⁵ šesti Neo uspeo je da svoj duh korenito oslobodi od odlučujućeg uticaja spoljašnjih faktora.

Prethodnih pet verzija Nea odabralo je spas Zajona, odnosno njihova odluka i delanje bili su motivisani isključivo moralnim principima, „višim“ interesima, dužnostima prema ljudskoj rasi ili tvrdnjama Proročišta,³⁶ a po cenu gubitka Trinitu. Možemo imati razumevanja za prethodnih pet verzija i njihovu nesprenost da rizikuju žrtvovanje celog čovečanstva da bi spasli ženu koju vole; moramo se zapitati šta bismo mi sami odabrali. No, oni *nisu postizali cilj*, oslobođenje ljudi i kraj rata: ma koliko birali „pravu stvar“, „ispravno“ i „moralno“ postupali, oni su bili neuspešni. Izuzetno moralni i krajnje neuspešni.

Poslednjeg je Nea odredio vlastiti, vrlo ličan momenat, ljubav. Hegel nam jasno pokazuje da se na svetskoistorijske pojedince ne mogu primenjivati kategorije

samo dosadu. *Samo iz promjena koje se zbivaju na duhovnom tlu proizlazi nešto novo*“, Hegel 1966: 59, Hegelovo podvlačenje.

35 Kangrga pokazuje da je baš ljubav za Hegela „specifični momenat modernog ... senzibiliteta koji u tom suvremenu liku nije poznat prošlim historijskim razdobljima“ (Kangrga 1983: 389; vidi i 389–412). Za ljubav kod Hegela, vidi „Skice o religiji i ljubavi“, u Hegel 1982: 185–190.

36 Sasvim usput, a možda i ne baš: čija je majka Proročica? „Ti si hulja“, kaže Proročica, a agent Smit odgovara: „Trebalo je da to znaš, mama“ (III 0.33.15).

morala zato što je na svetskoistorijskoj pozornici dihotomija opšte dobro – lični interes lažna: „[I]z svjetske povijesti djelovanjem ljudi uopće proizlazi još nešto drugo, a ne samo ono za čim oni teže i što postižu, ne samo ono što neposredno znadu i hoće. Oni ispunjavaju svoj interes, ali osim toga nastaje još nešto, što također leži u tome, ali što nije ležalo u njihovoj svijesti i u njihovoj namjeri“ (Hegel 1966: 33). Neo je pokazao da je cela dilema koju, ne zaboravimo, pred njega postavljaju programi (Arhitekta i Proročica) uistinu lažna, jer događaji će pokazati da odabiranjem svoje ljubavi umesto spasa čovečanstva Neo istovremeno i spašava Zajon i uspeva da okonča rat ljudi i mašina. Utoliko, s obzirom na alternativu, i izbor Zajona umesto spasa Triniti reafirmiše spoljašnju određenost ljudskog duha. Određivanje Neove volje u skladu s „principom sveopšteg zakonodavstva“ svaki put je vodilo propasti Zajona. Šesti Neo je odlučio da „ne bude“ „moralan“, okončavši time rat.

Bilo kako bilo, jasno je da, odlučujući se za spas Triniti, Neo postaje nov, postaje subjekat odnosa čovek–mašine. On je nov jer je takvom odlukom direktno uticao na evolutivni tok razvitka matriksa, doveo je do njegove re-evolucije. Zato je Neo svetskoistorijski pojedinac: „To su oni veliki ljudi u povijesti čiji vlastiti partikularni ciljevi sadržavaju supstanciju, koja je volja svjetskog duha. ... Veliki su ljudi hotjeli da bi sebe zadovoljili, a ne druge“ (Hegel 1966: 35, 36). Oni su junaci i oni su tragični. „Oni umiru tako rano kao Aleksandar Veliki...“, kao i Neo. Da li je Neo tragičan lik? Da li je tragičan lik i agent Smit?

III

Iz perspektive ovog teksta, treći deo Matriksa ne sadrži toliko izazovnih ideja kakvih je bilo u prva dva: on je uglavnom izvođenje posledica posebno drugog dela trilogije. Stoga ćemo se usredsrediti samo na Neovu sudbinu i na poslednju scenu u filmu.

Na kraju sukoba s agentom Smitom Neo umire, pobeđujući Smita i okončavajući rat između mašina i ljudi. Kao i Neo, i agent Smit nestaje, biva uništen. Pa ipak, teško da je ikome žao što Smita više nema. Da li zato što je on bio „negativac“? Naravno da ne, jer u celom Matriksu *postoji samo jedan jedini negativac*, Šifrant koji u prvom delu izdaje Morfeusa agentu Smitu; od ostalih, Bejn je posednut, a Smit je tek program. Ni mašine ne mogu biti negativci jer njihov je cilj da opstanu, baš kao što je to i ljudima cilj; sad, što ljudima nimalo ne prija način na koji one ostvaruju svoj cilj jeste drugi, pravi problem trilogije. Mašine zasigurno jesu protivnici, pa i neprijatelji, ali nisu negativci, pošto njihove pobude ni na koji način nisu moralno neprihvatljive (sve i da ostavimo po strani smislenost govora o moralu kod mašina). Braća Vačauski zato i relativizuju negativnu sliku o mašinama

kao o „mračnoj“ sili (koja se i nesvesno stvara kod gledalaca, zahvaljujući navici) i time što Neo očima uma njihov grad vidi kao grad svetlosti: „To je neverovatno, Trin. Svetla svugde. Kao da je sve napravljeno od svetlosti. Voleo bih da možeš da vidiš ono što ja vidim“ (III 1.29.37). Mašine nisu ništa „lošije“ od ljudi, još manje od njih su „zle“; samo se njihovi legitimni ciljevi razlikuju od ljudskih.

Zašto je Neova smrt tragična i zašto Smitova nije? Naravno, da je reč tek o smrti, Nea bismo žalili, ali on ne bi nužnim načinom bio i tragičan lik,³⁷ jer „[p]rvo-bitna tragičnost sastoji se dakle u tome što u granicama takvog sukoba obe protivničke strane, one uzete za sebe, *jesu u pravu*, dok su, s druge strane, one ipak u stanju da pravu pozitivnu sadržinu svoje svrhe i svoga karaktera proture samo kao negaciju i *povredu* one druge isto tako opravdane snage, i zbog toga u svojoj moralnosti i na osnovu nje obe podjednako zapadaju u *greh*“ (Hegel 1986b: III 602).

Na strani ljudi reč je o pravu da budu slobodni, jer to je suština duha, „jedina istinitost duha“ (Hegel 1966: 22). Na strani mašina takođe je u pitanju njihovo „biti il’ ne biti“ jer oslobođenje ljudi i nestanak matriksa smrtonosna je opasnost za mašine: one ostaju bez energije. Utoliko, i ljudi i mašine imaju apsolutno pravo da traže ono što traže jer u oba slučaja reč je o egzistencijalnom pitanju, za ljude pitanju slobode, a za mašine, tj. veštačku inteligenciju golog opstanka.

Kada je na delu takvo razumevanje, u okvirima sveta Matriksa ostvarenje vlastitog prava istom znači ogrešenje o prava onog drugog.³⁸ Pošto je reč o uništenju druge strane, kod ljudi je na delu uverenje da je sloboda ostvariva samo ukoliko matriks bude uništen, odnosno, kod mašina, da je energija za funkcionisanje obezbediva samo ako je sloboda ljudi uništena. U *Matriksu* cilj je oslobođenje ljudi što se razumeva kao uništenje matriksa: „Dok god matriks postoji ljudska rasa *nikad* neće biti slobodnag (I 0.43.48) kaže Morfeus, tvrdeći u nastavku scene da je to jednako kraju rata. Na kraju trećeg dela pak, nakon borbe između Nea i agenta Smita, mašine se povlače, a ljudi u Zajonu shvataju ne da su pobedio (jer nisu), niti da su uništili matriks, već samo da je rat okončan: „Rat je gotov. Rat je završen“ (III 1.55.55–1.56.12). Tek tada otkrivamo da se cilj ljudi promenio; tačno, tokom drugog i trećeg dela govori se o okončanju rata, ali bez ikakvog naknadnog ili dodatnog eksplicitnog objašnjenja šta to znači, osim onog Morfeusovog iz prvog

37 [K]ada neko umre, neko bude streljan; to je žalosno ali nije tragično. Tragičnim nazivamo mi posebno kada neku časnu ličnost zadesi smrt ili neka nesreća, kada se nekom nevinom pojedincu nanese nezaslužena patnja ili neka nepravda“, Hegel 1983: II 44.

38 Jer, mada karakteri postavljaju sebi ciljeve koji su po sebi opravdani, ipak ih oni na tragičan način mogu postići samo tako što u svojoj uvredljivoj jednostranosti protivreče drugima. Međutim, pravu supstancijalnost koja treba da se ostvari ne predstavlja borba koja se vodi među posebnostima ... već ono izmirenje u čijem ostvarenju učestvuju određene težnje i određene individue u punoj skladnosti“, Hegel 1986b: III 603

dela.³⁹ Na kraju trećeg dela kao cilj pojavljuje se jedino okončanje rata, a ne više i uništenje matriksa.

Proces učenja kod mašina, jer o učenju je reč, ide posredno. One shvataju da ne mogu same uništiti agenta Smita, koji je postao virus, da su im ljudi neophodni, te pobjeda nad Smitom postaje njihov primarni cilj, a ne više stvaranje savršenog matriksa iz kojeg se ljudi više neće buditi.⁴⁰

Dualizam duše i tela, čiji je ekvivalent dualizam dva sveta, doveden je do krajnjih posledica u gigantomahiji Nea i agenta Smita u trećem delu. Naime, sve do tog događaja, svet matriksa ima „nepotpunu svetovnost“, on i ontološki i uzročno zavisi od sveta mašina i probuđenih ljudi, iako sve manje kako filmovi odmiču (i u tom kontekstu treba tumačiti Neovo zaustavljanje mašina i Smitovo preuzimanje Bejna). Tek u gigantomahiji vidimo da je svet matriksa zadobio samostalnost u odnosu na stvarnost; ta samostalnost nije ontološka, on i dalje zavisi od sveta mašina, ali jeste *delotvorna* i na delu je reafirmacija platonizma iz prvog filma: ishod sukoba u matriksu određuje ishod bitke za Zajon. Naravno, ne sme se prevideti da, ma koliko bila važna, samostalnost matriksa ipak je strukturno konstituisana po uzoru na stvarni svet jer odnosi moći i determinacije jesu isti.

Dakle, u sukobu nestaju i Neo i agent Smit. Iako je oslobođenje cilj i agenta Smita, oslobođenje od stega sveta matriksa, taj njegov cilj odnosi se isključivo na njega samog i praćen je namerom da se proširi i preuzme kontrola nad celim svetom; Hegelovim rečnikom, nema ničeg opšteg u njegovom delanju koje je rukovođeno tim ciljem. Smitovo delovanje posledica je volje za moć i zato biva uništen na jedini način na koji je moguće uništiti volju za moć, tj. njenim potpunim obesmišljavanjem pomoću nesuprotstavljanja/prepuštanja; no, to je već motiv koji je daleko od zapadnjačke filozofije. Osim toga, postoji i jedan čisto ontološki razlog zašto je Smit morao propasti. On pokušava da savlada granicu koja deli dva sveta i to mu uspeva tako što, kao i svaki virus, parazitira u telu, preuzimajući kontrolu nad Bejnom. No, on nema ontološku osnovu za egzistiranje u stvarnom svetu: virusi nemaju svoje telo, moraju iskoristiti telo ćelije domaćina u koju se uvlače. Čovek pak ima i telo i duh i baš ta dualistička ontološka osnova omogućava Neu da bude delatan u oba sveta (što će biti i uzrok njegove propasti).

39 Kao što smo videli, naravno da imamo ukazatelje, ali njihov smisao vidan je tek iz perspektive kraja trilogije.

40 Usput, u razgovoru s Neom, Arhitekta nam kaže da je prvi matriks bio savršen i da je propao zato što nije uzimao u obzir nesavršenstvo samih ljudi. No, to je već Lajbnic (Leibniz) znao i eksplicirao u svojoj teodiceji: prvi matriks jeste bio savršen ali nije bio moguć, jer odnos dobra i zla u njemu nije bio održiv, to jest takav je svet unutar sebe bio protivrečan pošto je realno egzistiranje tolike količine dobra bilo samoprotivrečno i nemoguće. Otud, stvaranjem novih verzija matriksa, mašine se trude da stvore najbolji od svih *mogućih* svetova koji će sadržavati maksimum mogućeg dobrog, za ljude i za same mašine. No, zašto je prvom savršenom svetu bio potreban jedan Neo?

Za razliku od Smitovog, Neov cilj nije partikularan:⁴¹ osloboditi čovečanstvo (od svih odnosa „u kojima je čovjek poniženo, ugnjeteno, napušteno, prezreno biće“) i to je omogućeno pobedom nad agentom Smitom. I ovde se odlično vidi kako u Matriksu radi odnos gospodara i roba. Naime, početni cilj čovečanstva istovrsan je sa Smitovim ciljem: uništiti mašine da bismo se oslobodili, odnosno, kod Smita, uništiti slobodne ljude da bismo zavladao. Pri tome, u odnosu oslobođenih ljudi i agenata u matriksu, ljudi su uvek pristajali da budu robovi jer im život bio draži od slobode.⁴² Međutim, robovska svest napreduje, zahvaljujući radu, u Matriksu zahvaljujući Neu i njegovom radu, ona se obrazovala i preobrazila, dospevši do temeljnog uvida da je sloboda bez mašina iluzija (s različitih razloga: bez njih nema života, ne mogu se pobediti itd.). Kao što smo videli, cilj čovečanstva se promenio, cilj agenta Smita ostao je isti, naime onaj koji su ljudi imali na početku. Iz te perspektive posmatrano, celokupni sukob Nea i agenta Smita mogao bi se razumevati i kao odnošenje ljudi prema sebi samima (nauka iskustva svesti?) jer Smit je Neo, njegova „suprotnost“, njegov „negativ“ (III 0.28.30).

Neo ne može preživeti jer jeste izuzetak, onaj koji je prevazišao granice dva sveta, onaj koji ukida razliku između matriksa i stvarnog sveta. To razlikovanje, međutim, jeste pretpostavka ravnoteže koja se postiže Neovom pobedom nad Smitom, a upravo Neo sa svojim moćima to razlikovanje ukida; zato mora nestati, zato jeste tragičan lik.⁴³

Razgovor Arhitekta i Proročice na kraju trećeg dela i slikom i rečima pobuđuje posebnu pažnju. U tom dijalogu Arhitekta pokazuje skepticizam u odnosu na trajnost postignutog mira s ljudima, dodajući da će iz matriksa biti oslobođeni oni koji to hoće.⁴⁴

Arhitekta odlazi, a na nebu duginih boja pomalja se sunce obasjavajući celu scenu. Da braća Vačasuski nisu pokazivali naglašenu odbojnost prema svakoj vrsti patetike gde god su mogli, lako bi bilo šareno nebo i sunce protumačiti kao sveopšti

41 “[U] pogledu pojma, delanje jeste delanje samo kao delanje pojedinca uopšte“, *Fenomenologija duha*, kraj odeljka o samosvesti (Hegel 1986a: 136).

42 „Imam jedan savet. Kad vidiš agenta uradi ono što i mi. Beži. Beži što brže možeš“ (I 1.00.43), savetuje Neu Šifrant.

43 Ukida se „jednostrana posebnost koja nije u stanju da se prilagodi“ harmoniji (Hegel 1986b: III 603).

44 Samo napominjemo da je ovo jedno od dva mesta na kojem Proročica u trećem delu govori o Arhitekti kao o čoveku: ona ga pita da li ima njegovu reč da će osloboditi sve ljude, a on odgovara: „Šta misliš, ko sam ja? Čovek?“ Ranije, obračavajući se Neu kaže: „Ti i ja možda nismo u stanju da sagledamo svoje izbore, ali taj čovek ne može da vidi ni jedan jedini izbor... On ih ne razume. Ne može“ (III 0.26.46–54). Uistinu neobičan način govora jednog programa o drugom programu, pogotovo zahtev jednog programa da se drugi program svečano obaveže na nešto. Koji je smisao odnošenja prema jednom programu ili veštačkoj inteligenciji kao da je čovek?

hepiend. No, Matriks je izuzetno hladan film, vrlo siromašan emocijama, sa stalnim osećajem krajnje otuđenosti između ljudi i, zapravo, neznanjem kako komunicirati, kako osećati, što se vidi čak i u sceni smrti Triniti. U Matriksu ima patosa, Morfeusov govor pred Zajonom ili bitka za Zajon na primer, ali patetike nema *ni u tragovima*, nema upotrebe emocija da bi se izvukli novci gledalaca. Osim toga, da li Matriks uopšte ima hepiend, jer ako ga nema onda pomenuta scena nikako ne može biti patetična. Takođe, pretpostavka njene patetičnosti jeste da programi ipak imaju (vrlo jeftine) emocije (i da nimalo nemaju ukusa), jer nebo, oblaci i sunce kreacija su jednog programa. Koji je, onda, smisao takve jedne slike na kraju trilogije, s konačno postignutim ciljem čovečanstva na umu?

Možda se ovde treba vratiti na Neove reči sa samog kraja prvog dela: „Nisam došao da vam kažem kako će se ovo završiti. Došao sam da vam kažem kako će početi“ (I 2.03.08); šta počinje? Na kraju trećeg dela, mašine su priznale ljudima pravo da budu slobodni, kao što su i oni sami mašinama priznali pravo na opstanak, pa možda čak i upotrebu ljudi, zarad zajedničkog dobra. To je nešto novo, to jeste nov početak u njihovim odnosima.

U odnosu ljudi i mašina imamo, dakle, po prvi put dva subjekta koji su međusobno barem u načelu priznati i koji zajednički *prozvede* odnos koji je na delu između njih. Ako je sama trilogija bila i hegelovski inspirisana (u šta sam najdublje uveren), ono što u svetu Matriksa sledi nakon nje izgleda objašnjivo Marksom (Marx): „Buržoaski odnosi proizvodnje jesu posljednji antagonistički oblik društvenog procesa proizvodnje... Zato se sa tom društvenom formacijom završava prehistorija ljudskog društva“, kaže Marks u *Prilogu kritici političke ekonomije* (Marks 1979: II 333). Za ovaj tekst nije bitna buržoazija, već to što za Marksa tek nakon revolucije počinje prava istorija čovečanstva koja nije određena spoljašnjom/otuđenom nužnošću klasnog društva i eksploatacijom kao njegovim temeljem, već koja je rezultat razotuđene i slobodne stvaralačke delatnosti čoveka i podruštvljenog čovečanstva.⁴⁵ Utoliko, sunce sa samog kraja, ali i sam Arhitektin skepticizam glede trajnosti mira s ljudima, označavaju početak nečeg dotad nikad viđenog u svetu Matriksa, početak stvaranja jednog (novog) sveta ljudi i mašina. Da ovakvo „marksističko“ tumačenje možda i nije toliko „nategnuto“ koliko se može činiti, možda svedoči to da pri kraju ranije pomenutog intervjuja Leri Vačauski, uz smeh, kaže da je njegov otac, koji je na njega i na njegovog brata intelektualno izuzetno uticao, „možda više marksista nego što sam ja“. Samo pominjanje marksizma, sve i da je manje marksista od oca, sasvim je dovoljno da se i kod Marksa potraže ključevi za razumevanje Matriksa.

45 „Podudarnost mijenjanja okolnosti i ljudske djelatnosti ili samopromjene može se shvatiti i racionalno razumjeti samo kao *revolucionarna praksa*“, Treća teza o Fojerbahu (Marx, Engels 1989: 338, Marksovo podvlačenje).

Ipak, naravno, moguće je i barem još jedno vrlo različito tumačenje. Da li je sunce skraja filma možda Platonovo sunce? Ako jeste, ko ga vidi? Vide ga i stvaraju programi, neljudi. Teško je na ovom mestu ne setiti se Ničeovih (Nietzsche) reči sa samog kraja *Zaratuстре*: „’Ovo je moje jutro, moj dan počinje: izadi sad, pojavi se, veliko podne!’ Tako je govorio Zaratustra, pa je napustio svoju pećinu, zažaren i snažan, kao jutarnje sunce što izlazi iza tamnih brda“.⁴⁶

No, i to je uistinu najlepše (jer priča o otvorenosti i bogatstvu ovog umetničkog dela), jedno pitanje ostaje bez odgovora i uopšte nije izvesno da je na njega moguće iole zadovoljavajuće odgovoriti bez pomoći autora, baš kao što nije izvesno ni da nam oni išta mogu pomoći: zašto se treći deo zove *Matriks revolucije*, zašto množina? Da li je sloboda i slobodno delanje po definiciji re-evolutivno, svaki put, u svakom aktu uvek iznova samopotvrđivanje subjektivnosti – slobode kao samoodređenja i samosvrhe? Ako je čovek slobodan onda je po definiciji re-evolutivno biće, te je svaki njegov akt – akt revolucije. Da li Proročicine reči sa samog kraja, kada kaže „Slutim da hoćemo. Jednog dana“ videti Nea ponovo, da li time govori o ljudima koji su poput Nea,⁴⁷ slobodni, da li se revolucije odnose na njih, na ljude budućnosti, nadljude? Ako imamo dva subjekta, ljude i veštačke inteligencije, da li je svaki njihov akt stvaranja zajedničke istorije ujedno i akt revolucije? No, imamo li dva subjekta? Jesu li mašine sa svojom veštačkom inteligencijom subjekti? Ako i jesu, pitanje je o kojoj se i kakvoj revoluciji radi? Da li je moguća revolucija bez volje za moć? Ili je možda u pitanju svagda iznova vraćanje (istog?)? Vraćaju li nam se revolucije kao što nam se svakog jutra vraća sunce? Sunce na nebu duginih boja? Čije su revolucije u *Matriks revolucijama*?

Predrag Milidrag

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd

Literatura

Filmovi i tekstovi scenarija

Matrix, 1999, SAD, Warner Bros, The Wachowski Brothers.

Scenario: <http://www.imsdb.com/scripts/Matrix,-The.html> (pristupljeno 16. oktobra 2010).

Matrix Reloaded, 2003, SAD, Warner Bros, The Wachowski Brothers.

Scenario: <http://www.horrorlair.com/movies/scripts/matrixreloaded.pdf> (pristupljeno 16. oktobra 2010).

46 Prevod B. Živojinovića, Niče 2007: 351.

47 O Neu kao takvom sigurno ne govori jer on je mrtav, a teško da programi veruju u Drugi dolazak.

Matrix Revolutions, 2003, SAD, Warner Bros, The Wachowski Brothers.

Scenario: <http://www.horrorlair.com/movies/scripts/matrixrevolutions.pdf> (pristupljeno 16. oktobra 2010).

Ostalo

Adam P., Tannery C. (publ. par), *Oeuvres de Descartes*. Paris: Vrin, 1996. (u tekstu označavano skraćenicom AT, iza koje slede tom i stranica)

Asimov, Isak (1995). *Sabrani roboti*. Beograd: Polaris.

Aude Lancelin (internet), „Baudrillard decode 'Matrix'“, *Le Nouvel Observateur*, 19. 6. 2003. Dostupno na <http://hebdo.nouvelobs.com/sommaire/dossier/051868/ baudrillard-decode-matrix.html> (prevod intervju na engleski: http://www.empyree.org/divers/ / Matrix-Baudrillard_english.html) (pristupljeno 1. avgusta 2010).

Descartes, Rene (1975), *Meditacije o prvoj filozofiji*. U E. Husserl, *Kartezijanske meditacije* I. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost.

—(1951). *Principi filozofije*, u *Riječ o metodi, Praktična i jasna pravila, Osnovi filozofije*. Zagreb: Matica hrvatska, 1951.

Grau, Christopher (ed.) (2005). *Philosophers explore The Matrix*, Oxford, Oxford University Press.

Heidegger, Martin (1988). *Bitak i vrijeme*. Zagreb: Naprijed.

Hegel, G.W.F. (1966). *Filozofija povijesti*. Zagreb: Naprijed.

—(1982). *Rani spisi*. Sarajevo, Veselin Masleša.

—(1983). *Istorija filozofije*. Beograd: BIGZ.

—(1986a). *Fenomenologija duha*. Beograd: BIGZ.

—(1986b). *Estetika*. Beograd: BIGZ.

Irwin, William (ed.) (2002). *The Matrix and Philosophy: Welcome to the Desert of the Real*. Chicago and La Salle, Open Court.

Kangrga, Milan (1983). *Etika ili revolucija*. Beograd: Nolit.

—(1984). *Praksa, vrijeme, svijet*. Beograd, Nolit.

—(2008). *Klasični njemački idealizam. Predavanja*. Zagreb: FF press.

Marks, Karl (1979). *Osnovi kritike političke ekonomije*, tom drugi. Beograd: Prosveta.

—, Engels Friedrich (1989). *Rani radovi*. Zagreb: Naprijed.

Milidrag, Predrag (2008), „Učenje prirode i volja kod Dekarta“, *Theoria* 51 (2): 79–98.

Niče, Fridrih (2007), *Tako je govorio Zaratustra*, Beograd: Feniks libris.

Oliveira Moraes, Alfredo de (internet), „Matrix: Hegel reloaded – o mundo como uma teia de sistemas de informação“. Dostupno na: http://www.ufpe.br/filosofia/arquivos/ / Matrix%20_%20Hegel%20Reloaded_%20O%20mundo%20como%20uma%20teia%20de%20sistemas%20de%20informacao.pdf (pristupljeno 12. avgusta 2010.)

Platon (1976). *Država*. Beograd: BIGZ.

Wilber, Ken (internet), „The Many Meanings of *The Matrix*“, intervju s Lerijem Vačauskim. Dostupno na: <http://www.kenwilber.com/blog/show/230>; transkript intervju: <http://integrallife.com/apply/art-entertainment/many-meanings-matrix-transcript> (pristupljeno 5. avgusta 2010).

Predrag Milidrag

Why Is Neo New? History of Philosophy and *Matrix* Trilogy

(Summary)

The article analyzes *Matrix* film trilogy of *Wachowski* brothers from the aspect of the history of philosophy and presence of ideas of Plato, Descartes and Hegel in it. In the first part, it is analyzed the platonic framework of the first film and it is argued that there is no Cartesian hyperbolic doubt in it, but there is a cartesian theme in physical exercises in very *Matrix* as a way of freeing the mind. In the second part, using Hegel's *The Philosophy of History* and *The Phenomenology of Spirit*, author gives an answer from the title of the article: sixth Neo is new because he started to determines himself. The final part of the article is concerned with clash of Neo and Agent Smith in third part of *Matrix*. Neo's death is tragic in Hegelian sense of tragedy. Finally, the author interprets the dialog between Architect and Oracle using the Marx's idea that whole previous history of mankind is only prehistory.

KEY WORDS: Plato, Hegel, Descartes, Marx, free will, Platonism, philosophy of history, tragedy.